

המדרש בפסוק אחד בנוי על הפשט בפסוק אחר

כג, יג לְךָ נָא אֶתִי אֶל־מְקוֹם אַחֵר

"לְךָ־לְךָ מֵאַרְצְךָ" וכו' (בראשית יב, א) ומפרש רש"י: להנאתך ולטובתך... ואילו הרמב"ן טוען עליו: ואין צורך, כי משפט הלשון כן... נגדו משיב הרא"ם כי: 'כל היכא דאיכא למדרש דרשינן' נלומר, במקום שהמדרש אינו סותר את הפשט ויכול לעלות עמו בקנה אחד, רש"י ירשה לעצמו להביא, כלומר, אמנם רש"י בפירושו לתורה, (בראשית ג, ח ד"ה וישמעו את קול ה' אלקים מתהלך בגן), קבע כי 'ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו' עכ"ל, ועיין במאמרנו בפרשת בהר — 'אני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא', בשאלה העקרונית והמרכזית אם 'פשוטו של מקרא' אצל רש"י היא מגמתו או רק המיתודה (דרך ההוראה) אשר באמצעותה הוא מגיע אל מגמתו היא מטרתו, כאשר אז צריך לקבוע מהי, איפוא, מגמתו — עיין שם. לפי תפיסה זאת של מיתודה ולא מגמה מובן היטב מדוע לפעמים התשובה כה חשובה לרש"י שיביא אותה גם כאשר אין הכרח לכך בדרך הפשט. כלומר, הוא מסכים עם הרמב"ן כי 'אין צורך', אבל טוען כי אין זה סותר את כללי 'האגדה המיישבת דברי המקרא', שהרי ה"לְךָ" השניה מיותרת. עד כאן בהבנת הרא"ם את דברי רש"י ותשובתו לקושיית הרמב"ן ש'אין צורך'.

יצויין אמנם כי הרמב"ן לא כתב 'ואיננו נכון' וכדו' כפי שמצינו בכמה הזדמנויות בהן חולק על עצם פירושו של רש"י, כאן הוא טוען: אתה רש"י לא היית צריך להביא פירוש זה, כי 'אין צורך', כלומר אינו מוכיח על קושי בפשוטו של מקרא, ואני (הרמב"ן) מכיר את שיטתך בנידון, ולכן טוען אני כי אליבא דשיטתך אתה אין מקום לפירושך. הרמב"ן עוד ממשיך להביא פסוקים, אשר בהם מצינו אותה תופעה של "לְךָ" מיותרת, ושם רש"י לא העיר. ואלה הפסוקים שלדעת הרמב"ן 'משפט הלשון כן', "הַגִּשְׁם חָלַף חָלַף לֹא" (שיר השירים ב, יח); "אֶל־כֶּה־לִי אֶל־הַגְּדָלִים" (ירמיה ה,ה); "קָמוּ וְעָבְרוּ לָכֶם אֶת־נַחַל זָרָד" (דברים ב, יח) 'ורובם ככה' (עכ"ל).

אולם לעומת טענת הרמב"ן ('אין צורך') ועמדת הרא"ם ('איכא למידרש'), היה זה המהר"ל מפראג בפירושו לתורה 'גור אריה' שהסביר כי הקושי שרש"י מצא

בד"ה "לְךָ-לְךָ" אינו מלה מיותרת, כי אם סתירה בין שתי המלים, שהרי "לְךָ" הראשונה היא ציווי, בעוד "לְךָ" (השניה) מציינת רצון ויוזמה, והרי אי אפשר לצוות על האדם שירצה לעשות כך וכך! ולכן רש"י פירש כך גם בחומש במדבר (יג, ב) "שְׁלַח-לְךָ": לדעתך, אני איני מצוה לך, אם תרצה שלח... (עכ"ל). כי גם שם עומד רש"י על הסתירה הפנימית בפשט בין "שְׁלַח" צווי ובין "לְךָ" יוזמה. לעומת זאת, טוען המהר"ל, אין קושי מן הפסוק שהביא הרמב"ן (שיר השירים ב, יא) "הַגִּשְׁם חֶלֶף חֶלֶף לוֹ", באשר שם אין כל סתירה בין הסיפור (לא ציווי) "חֶלֶף חֶלֶף" ובין "לוֹ". הוא הדין והיא המידה לגבי הפסוק "אַלְכָה" (יוזמה) לִי (אף היא יוזמה) אֶל-הַגְּדֹלִים". אשר לכתוב השלישי (והוא דוקא מן התורה עצמה) של "קָמוּ וְעָבְרוּ לָכֶם" עיין במאמר מיוחד שהקדשנו לזה בפרשת דברים (פשוטו של מקרא אצל רש"י – מטרה או מיתודה).

בעוד הרמב"ן פירש על פי פשוטו ('משפט הלשון') ובעוד רש"י פירש על פי 'אגדה המיישבת' (אליבא דרא"ם) או על פי עומק פשוטו (אליבא דמהר"ל), הרי חז"ל עצמם (בראשית רבה לט, ח) דרשו (ולא פירשו) את הפסוק, וזה לשונם: ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר "לְךָ-לְךָ" שני פעמים, אחד מארם נהרים ואחד מארם נחור. ור' נחמיה אומר "לְךָ-לְךָ" שני פעמים, אחד מארם נהרים ומארם נחור, ואחד שהפריחו מבין הבתרים והביאו לחרן. עכ"ל המדרש. אין כאן המקום לדון בנקודת המחלוקת בין ר' יהודה ור' נחמיה, ואף לא בהשלכות מן המחלוקת על סוגית ארבע מאות ושלושים שנה עד יציאת מצרים, הקשורה אף היא בפירוש רש"י ל"וַיִּמַת תָּרַח בְּחָרָן". אנו עוסקים בפירוש המלה "לְךָ" שחז"ל פירשו אותו במשמעות של הליכה ("לְךָ-לְךָ" – שתי פעמים). לכאורה פירוש כזה הוא על דרך המדרש ממש. אך הנה בפרשתנו מצאנו כמה פעמים את ציווי ההליכה בצורה של "לכה" כידוע ממשפטי הלשון. אולם במקום אחד בלבד מצאנו "לְךָ" כאשר לפי פשוטו פירושו הליכה! זהו (כג, יג) "וַיֵּאמֶר אֱלֹהֵי בָלָק לְךָ-נָא אֲתִי אֶל-מְקוֹם אַחֲרֶיךָ". הרי שהמדרש בבראשית (והוא היה ונשאר מדרש כאשר הוא מפרש את "לְךָ" במשמעות של "לְךָ") בנוי על הפשט כאן אצלנו בחומש במדבר שלכולי עלמא פירוש המילה "לְךָ" בדרך הפשט הוא כמו "לְכָה", ופירושו לְךָ.

ואילו היינו כותבים דברי מוסר היינו אומרים שהחריג (הלא הוא ה'מדרש')

אצל אברהם אבינו הוא המקובל (ה'פשט') אצל בלעם הרשע! לעשות את דבר ה' ("לך") רק 'להנאתך ולטובתך', זוהי התנהגות חריגה אצל אברהם אבינו, אבל היא היא הנורמה אצל בלעם הרשע, עליו העיד רש"י בשם חז"ל 'שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים'.